

Олександр Филипчук

Хрещення князя Володимира Святого в *Повісті про латинян*

Пошук візантійських повідомлень про хрещення Володимира Святого традиційно вважається майже марною справою. Як добре відомо, жоден із візантійських авторів, сучасників християнізації Русі, не залишив навіть побіжної згадки про цей почин руського князя, виняткова вага котрого назавжди змінила місце його держави у середньовічному світі¹. Більше того, навіть ті пізніші візантійські історики та хроністи, що приділяли увагу відносинам імператора Василя II з Володимиром, воліли умовчувати про хрещення руського князя². Цю мовчанку було порушено дуже пізно, аж у другій чверті XIV ст., коли один анонімний автор навів коротку замітку про хрещення Володимира, що дійшла до нас в рукопису *Vat. gr. 840*, датованому століттям пізніше³. Близько цього часу інший анонімний автор створив сповнену подробиць розповідь про «навернення русів до християнства», відому як *Сказання про хрещення Русі* або *Анонім Бандури*⁴.

У світлі цих текстів постає очевидне: їх автори, схоже, не мали у своєму розпорядженні будь-яких відомостей про хрещення Володимира, написаних

- 1 Аналізуючи цей феномен в контексті відсутності аналогічних свідчень про візантійську місію, С.А. Иванов пропонує називати його «мовчанням століття» та знаходить паралелі такого замовчування й для раніших візантійських місій (Иванов С.А. *Византийское миссионерство: можно ли сделать из «варвара» христианина?* М., 2003, 106, 212–213, де й див. перелік існуючих в літературі пояснень мовчанки візантійських авторів).
- 2 Michaelis Pselli, *Chronographia*, ed. Diether Reinsch (Berlin, Boston, 2014) [*Millennium-Studien/ Millennium Studies*, 51], 9 (I, 13, без зазначення імені руського князя); Ioannis Scylitzae, *Synopsis Historiarum*, ed. Hans Thurn [*Corpus Fontium Historiae Byzantinae*, 5] (Berlin, New York, 1973), 336.90, 367. 47.
- 3 Приселков М.Д., Фасмер М.Р. Отрывки В.Н. Бенешевича по истории русской церкви XIV века. *ИОРЯС*. 1916. Т. XXI, кн. 1, табл. I–IV, 61; Peter Schreiner, *Chronica Byzantina breviora = Die byzantinischen Kleinchroniken* [*Corpus Fontium Historiae Byzantinae*, XII/1] (Wien, 1975), 677–678. Аналіз цієї замітки та пошук її джерел див. у моїй праці: Филипчук О. Забута історія: хрещення князя Володимира Святого у *Vat. gr. 840*, *Ruthenica*, XIII (2016), 137–142.
- 4 Wilhelm Regel, *Analecta byzantino-russica*. СПб., 1891, 44–50. Про *Сказання* див. Peter Schreiner, “Ein wiederaufgefundener Text der “Narratio de Russorum conversione” und einige Bemerkungen zur Christianisierung der Russen in byzantinischen Quellen,” *Byzantinobulgarica*, 5 (1978), 297–303 (=Peter Schreiner, *Orbis Byzantinus: Byzanz und seine Nachbarn: gesammelte Aufsätze 1970–2011* [*Florilegium magistrorum historiae archaeologiaequ antiquitatis et Medii Aevi*, 12] (Bucuresti, 2013), 261–268. Нове видання та дослідження цього твору я готую до публікації.

грецькою мовою. Але чи означає це, що якогось джерела (джерел?), де йшлося б про хрещення Володимира, не існувало? Припускати можливість такого гіпотетичного тексту ризиковано, адже складно пояснити дивовижну відсутність його «слідів» у візантійській літературі впродовж століть. Ураховуючи те, що навіть із плином часу деякі дуже ерудовані візантійські автори, як-от Михаїл Пселл чи набагато пізніше Никифор Григора, нічого не знали про хрещення Володимира, історичність цього гаданого джерела виглядає надзвичайно примарною⁵. Його невловимість у межах візантійської літератури змушує вдатися до іншої перспективи пошуків, а саме: «сліди» цього джерела могли певним чином відобразитись у перекладній літературі⁶.

У цьому контексті залишається один текст, який ніколи раніше не залучали до дискусій довкола «мовчанки століття». Це — *Повість про латинян*, антилатинський трактат, в якому з-поміж інших успіхів візантійської церкви оповідається історія хрещення Володимира. Оскільки *Повість про латинян* дійшла до нас винятково у слов'янському перекладі, головне питання полягає в тому, чи читалася ця оповідь у втраченому нині грецькому оригіналі трактату? Якщо так, то в якій формі вона могла бути представлена та яким часом датувати її створення? Попри брак сумнівів в існуванні грецького оригіналу, усе ж варто перевірити й альтернативну можливість, а саме — пасаж про хрещення Володимира міг бути доданий при перекладі або навіть вже під час трансляції *Повісті* на Русі. У будь-якому разі, відповідь на поставлені питання залежить від того, яким часом датувати створення грецького оригіналу твору та, відповідно, його слов'янського перекладу.

Недавнє нове видання *Повісті*, підготовлене Ангелом Ніколовим, звільняє від необхідності подавати тут детальний огляд літератури вивчення цього твору⁷. Тому, перш ніж безпосередньо перейти до походження пасажу *Повісті* про хрещення Володимира, зробимо лише один історіографічний відступ, а саме: поглянемо на неоднозначну традицію пошуку джерел цього тексту.

5 Добрим прикладом цьому служить коротка грецька замітка з дрезденського рукопису *Продовження Никифора* (кінець XVI ст.), де хрещення русів віднесене до часу Іоанна II Комніна (1118–1143)! (її видання див.: Петер Шрайнер, "Miscellanea Byzantino-Russica," *Візантійський часопис*, 52 (1991), 155. Показовим виглядає те, що жоден із пізніших переписувачів не намагався виправити її зміст, мабуть, через якраз таки відсутність інших повідомлень про хрещення русів часу Василя II, які були б в їхньому розпорядженні.

6 Як справедливо нагадував Ігор Шевченко, на прикладі *Життя Кирила та Мефодія*, їх збереженням ми завдячуємо тому, що вони написані «варварською слов'янською мовою», адже тогочасні візантійські джерела зовсім не згадують діяльність цих двох апостолів серед слов'ян. Звідки «годі дивуватися, що у візантійських джерелах... нічого не говориться про хрещення Володимира» (Ihor Ševčenko, "Religious missions seen from Byzantium," *Harvard Ukrainian Studies [Proceedings of the International Congress Commemorating the Millennium of Christianity in Rus'–Ukraine]*, XII–XIII (1988/1989), 13; Шевченко І. *Україна між Сходом і Заходом: Нариси з історії культури до початку 18 століття*. Львів, 2001, 38).

7 Ангел Ніколов. *Между Рим и Константинопол. Из антикатолическата литература в България и славянския православен свят (XI–XVII в.)*. София, 2016, 41–105, де й вичерпна бібліографія. Тут і далі, *Повість* цитується за виданням А. Ніколова.

Простір та форми *Повісті*

Свого часу один із перших дослідників пам'ятки, Йозеф Гергенретер, зауважив разючий парадокс між багатою рукописною традицією слов'янського перекладу *Повісті* та маргінальністю її грецького оригіналу. Цей грецький текст, з якого було виконано переклад, попри певну близькість до інших коротких візантійських антилатинських трактатів, згідно з Й. Гергенретером, виявився жахливо непопулярним упродовж XII–XIII ст. Зовсім інша доля випала на його слов'янський переклад, виконаний, як вірив дослідник, не раніше XIII ст.⁸

Інакше датування припускав О.М. Попов, який уперше опублікував текст *Повісті* за одним з її руських списків кінця XVI ст. (нині втраченим)⁹. О.М. Попов уважав, що *Повість* має сліди знайомства з іншим антилатинським трактатом (*Слово про відпадиння латинян*) та містить ряд доповнень, зокрема оповідь про Михаїла Синкела та його учнів, а також, власне, розповіді про болгар, угрів, русів, агарян тощо. Останнє дало підстави О.М. Попову пропонувати ще більш пізню дату її написання та перекладу, а саме — не раніше XIV ст.¹⁰

Попри те, що здогад О.М. Попова стосовно знайомства автора *Повісті* зі *Словом* не підтвердився, О.С. Павлов у цілому погодився з датуванням XIV ст.¹¹ За його влучним спостереженням, перелік латинських помилок у *Повісті* фактично збігається з тим, який бачимо у слов'янському перекладі скороченої редакції *Послання* Михаїла Керуларія до Петра Антіохійського¹². Як справедливо відзначив О.С. Павлов, ця близькість починається там, де, власне, закінчується грецький оригінал *Послання*. Звідки дослідник припускав, що не автор *Повісті* скористався текстом *Послання*, а навпаки — «останнє представляє доповнення свого грецького джерела з тексту *Повісті*»¹³. Це міркування О.С. Павлова знаходить нині підтвердження: скорочена редакція *Послання* представляє собою одну з найбільш пізніх версій цього тексту, рамки створення котрої варіюються в межах кінця XIV — початку XV ст.¹⁴ Очевидним є те, що виводити *Повість* як компіляцію на основі цього перекладного джерела не можна.

Натомість інше припущення О.С. Павлова — убачати близькість її грецького оригіналу до одного із тих коротких візантійських антилатинських

8 Joseph Hergenröther, *Photius, Patriarch von Konstantinopel. Sein Leben, seine Schrift en und das griechische Schisma*, Bd. III (Regensburg, 1869), 862–869.

9 Попов А.М. *Историко-литературный обзор литературных полемических сочинений против латинян (XI–XV вв.)*. М., 1875, 178–179 (видання *Повісті*).

10 Там же, 176.

11 Павлов А.С. *Критические опыты по истории древнейшей греко-русской полемики против латинян*. СПб., 1878, 78–79.

12 Там же, 151–158.

13 Там же, 79.

14 Ангел Николов. *Между Рим и Константинопол*, 29–30, 34–38.

трактатів, опублікованих раніше Й. Гергенретером¹⁵, не слід уважати вдалим. Тут його спостереження не підкріплюються, як у випадку з *Посланням*, спільними місцями обох текстів, а базуються лише на загальних міркуваннях щодо того, як міг виглядати грецький оригінал.

Подібна невизначеність характерна й для В.Г. Васильєвського. З одного боку, дослідник сумнівався в датуванні О.М. Попова. Він обережно припускав появу цього тексту у XII ст., але його аргументація у цілому відноситься до постання грецького оригіналу, а не часу створення слов'янського перекладу¹⁶.

З іншого боку, на жаль, не всі з цих аргументів надійні. Так, в останніх словах *Повісті* В.Г. Васильєвський знаходив можливість убачати альянсу на хрестові походи, однак таке прочитання не виглядає надто переконливим. Звичайно, В.Г. Васильєвський мав рацію, коли писав, що в *Повісті* не міститься якихось натяків на взяття латинянами Константинополя. Утім достеменно визначити час написання твору це не допомагає.

Зате більш імовірно інше спостереження вченого над одним із пасажів фіналу твору:

Ўтоли оубо и варвари иже кѹмани наричат са съ имаилитѣны ихже персы наричат. съвьѣшленіе твораше и съвьѣтъ грѣчьскѣ црсво. нѣ прѣсташа воеваюше варвари ѿ сѣверныхъ странъ. вѣса Еуропѣ и Истра рѣкы прѣхѣдаше. даже и до Фракиѣ. и до самого Кѣнстантѣна град прѣхѣдаше. а перси ѿ вѣстокъ вѣса Асіѣ воеваѣше. даже и до Бѣлого мурѣ прѣмо Кѣнстантѣна град встрогъ полагаѣше¹⁷.

Як припускав В.Г. Васильєвський, під персами та північними варварами тут слід розуміти сельджуків та, відповідно, куманів (половців), а їх спільні напади, скоріш за все, відбивають події кінця XI ст.¹⁸ Якщо так, то створення грецького оригіналу навряд чи було би надто віддаленим від кінця XI ст. та, імовірно, припадало на кінець XI — початок XII ст.

Проте, така інтерпретація виглядає поспішною й не враховує того, що згадані в *Повісті* напади зовсім не припинилися пізніше (зокрема, у 1120-х рр.), а крім того їх згадки могли відображати не стільки реалії, скільки есхатологічні візії автора.

Окрім В.Г. Васильєвського, О.О. Шахматов також виступив за передатування *Повісті* XII ст. На відміну від О.С. Павлова та В.Г. Васильєвського, він помилково відкинув існування грецького оригіналу. О.О. Шахматов вірив, що *Повість* було складено на основі слов'янських текстів, зокрема реконструйо-

15 Павлов А.С. *Критические опыты по истории древнейшей греко-русской полемики против латинян*, 78–79.

16 Васильевский В.Г. Русско-византийские отрывки: К истории 976–989 годов (Из Аль-Макина и Иоанна Геометра). *Журнал министерства народного просвещения*, 184, Отд. II, (1876), 152–153 [= Васильевский В.Г. *Труды*. Т. 2. СПб., 1909, 95–96].

17 Ангел Николов. *Между Рим и Константинопол*, 215.

18 Васильевский В.Г. *Труды*. Т. 2, 96.

ваного ним *Сказання о преложении книг*¹⁹. Оскільки О.О. Шахматов знаходив можливим використання цього *Сказання* автором *Повісті временних літ*, то звідки й пропонувався безпосередній вплив цього реконструйованого дослідником джерела на *Повість*. В основі цих складних конструкцій лежала зауважена О.О. Шахматовим подібність окремих фрагментів *Сказання о преложении книг* (у цьому випадку, як визначав учений, її текст збігався із *Повістю*) з оповіддю *Повісті временних літ* про розселення волохів, угрів та болгар²⁰.

Залишаючи тут у боці питання ймовірного існування уявленого О.О. Шахматовим *Сказання о преложении книг*, цілком очевидно є відсутність прямих запозичень між ними²¹. Проте нещодавно, Ангел Ніколов підтримав спостереження О.О. Шахматова, щоправда, із виключенням посередництва *Сказання о преложении книг* між *Повістю* та *ПВЛ*²². Таке оновлення шляхом позбавлення надто гіпотетичних конструкцій не рятує ситуації, адже в такому разі слід наполягати на виконанні слов'янського перекладу *Повісті* вже в кінці XI — на початку XII ст. Зрештою, до цього й удається Ангел Ніколов, пропонуючи як твердження про виконання перекладу цього твору на Балканах наприкінці XI — на початку XII ст., так і про досить швидке знайомство автора *ПВЛ* із цим перекладом²³. Схоже, єдиним аргументом дуже раннього виникнення слов'янського перекладу *Повісті* виступає лише припущення О.О. Шахматова; якихось інших доказів на користь настільки тривалого поширення *Повісті* Ангел Ніколов не наводить.

Судячи із десятків рукописів, в яких дійшла *Повість*, вона виявилася надзвичайно популярним текстом, уміщеним у різноманітні збірники, кормчі книги, хронографи тощо²⁴. Ця популярність не обмежувалася винятково

19 Шахматов А.А. Сказание о преложении книг на славянский язык, *Jagić-Festschrift. Zbornik u slavu Vatroslava Jagića* (Berlin, 1908), 172–188; Шахматов А.А. Повесть временных лет и ее источники, *ТОДРЛ*, 4 (1940), 90–91 (реконструкція *Сказання о преложении книг*).

20 Шахматов А.А. *Сказание о преложении книг на славянский язык*, 185–186.

21 Там же, 181–182.

22 Ніколов А. «И населници словеном быша»: замечания к интерпретации сведения «Повести временных лет» о поселении болгар среди дунайских славян. *ΘΕΟΔΟΥΛΟΣ. Сборник статей памяти профессора Игоря Сергеевича Чичурова*, под ред. П.В. Кузенкова, А.А. Войтенко, М.В. Грацианского. М., 2012, 266; Ангел Ніколов. *Между Рим и Константинополь*, 65–74.

23 Angel Nikolov, “‘A Useful Tale about the Latins’: An Old Bulgarian Translation of a Lost Byzantine Anti-Latin Text of the End of 11th–Early 12th Century,” *Scripta et e-Scripta* 1 (2003), 99–119; Ангел Ніколов. *Повесть полезна за латините. Паметник на средновековната славянска полемика срещу католицизма*. София, 2011.

24 Огляд рукописної традиції *Повісті*, див. Ангел Ніколов. *Между Рим и Константинополь*, 85–101; Павлов А.С. *Критические опыты по истории древнейшей греко-русской полемики против латинян*, 78–79; Зема В. Від Царгорода до Вільнюса: «Оповідання проти латин» і початки православної полеміки. *Theatrum humanae vitae. Студії на пошану Наталі Яковенко*. К., 2012, 135–149 (публікація вільнюського рукопису *Повісті*); *Энциклопедия русского игумена XIV–XV вв. Сборник преподобного Кирилла Белозерского. Российская Национальная Библиотека*, № XII, отв. ред. Г.М. Прохоров. СПб., 2003, 149–155. Нещодавно Г. Баранкова у рецензії на попереднє видання *Повісті* Ангелом Ніколовим звернула увагу на ще один неврахований раніше руський список твору, датований кінцем XV ст. (РНБ, Q XVIII 88. 1495 р.), див. *Вестник Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета*. Серия I. Богословие. Философия. 2011, № 5 (37), 122.

руською рукописною традицією, як це вважалося раніше, а мала набагато ширшу географію, зумовлену інтенсивним поширенням цього тексту у час Другого Болгарського царства. Як справедливо наголошує Ангел Ніколов, останнє підкреслюється й тим, що найдавніший рукопис, який містить *Повість*, має болгарське походження та датується 1360–1370-ми рр.²⁵ Натомість інші — сербські та руські її списки — є дещо пізнішими та припадають відповідно на кінець XIV — початок XV ст. та першу чверть XV ст.²⁶ Проте активне функціонування тексту *Повісті* впродовж XIV ст. явно дисонує із гіпотезою про датування слов'янського перекладу XII ст. Як пояснити, що більш ніж двохсотлітнє поширення не залишило жодних слідів фіксації чи використання *Повісті*? Водночас, такі випадки використання стають непоодинокими, починаючи з середини XIV ст., коли один із фрагментів *Повісті* було інтерпольовано до ілюмінованого слов'янського перекладу хроніки Константина Манасії²⁷.

Із цього кола неузгоджень напрошується один вихід: слов'янський переклад *Повісті* не датується кінцем XI — початком XII ст., а належить іншому часу. Ключ до встановлення його датування лежить у перспективі вивчення джерел грецького оригіналу — питання, яке дивним чином перебувало на маргінесі студій над *Повістю*.

Огляд історії Іоанна Скільці — джерело *Повісті*?

Для відповіді на це питання варто зупинитися на описах хрещення болгар, русів та угрів, які (відзначимо, забігаючи наперед), є добрим хронологічним маркером визначення часу виникнення грецького оригіналу. Показово, що у цих описах відсутня, власне, візантійська місія, а ініціатива хрещення завжди належить правителям «північних варварів». Мабуть, це не випадковість, адже анонімний автор в усіх трьох випадках представляє ідентичну модель опису²⁸. Особливо малоімовірним виглядає те, що ця модель відображає

25 Однак цей рукопис походить із зібрання монастиря Св. Богородиці біля Плевлі (Чорногорія). Цей список *Повісті* А. Ніколов поклав в основу першопочаткової редакції, див. Ангел Ніколов. *Между Рим и Константинопол*, 85, видання (208–217).

26 Ангел Ніколов. *Между Рим и Константинопол*, 85–101.

27 *Среднеболгарский перевод хроники Константина Манассии в славянских литературах*. Софія, 1988, 228; Ангел Ніколов. *Между Рим и Константинопол*, 83–84. Натомість немає особливих підстав, слідом за Ангелом Ніколовим, убачати вплив *Повісті* на болгарський *Апокрифічний літопис* (або *Сказання Ісаї*). Це припущення справедливо відкинув Іван Білярський у новому виданні цього тексту: Ivan Biliarsky, *The Tale of the Prophet Isaiah. The Destiny and Meanings of an Apocryphal Text [East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450, 23]* (Leiden, Boston, 2013), 56–58. Про раннє датування *Сказання Ісаї*, що унеможливило подібний вплив, див. Иванов С.А. *Болгарская общественная мысль эпохи раннего средневековья, Общественная мысль славянских народов в эпоху раннего средневековья*, отв. ред. Б.Н. Флоря. М., 2009, 27.

28 У своїй основі вона є рефлексією загальної візантійської моделі сприйняття хрещення правителів «варварського» світу, див. Ihor Ševčenko, “Religious missions seen from Byzantium,” *Harvard*

структуру використаних ним джерел. Задана ним схема викладу потребувала радше їх адаптації, ніж буквального компілювання. У цьому контексті примітний короткий опис хрещення болгарського царя Бориса-Михаїла:

И въ дни сих бл҃гочыстивыхъ цр҃и. приде и Бориса кназь бл҃гарскыи. просаи ѿ сихъ цр҃и стое крщеніе. еже и сп҃оби са прїйти тако и съ вьсѣмъ цр҃вомъ своимъ. И нареч Михайль цр҃ь Борисоу на стѣмъ крщеніи именемъ своимъ Михайль. И тако бл҃г҃тіа бж҃іеж прїать рw^a бл҃гарскыи стое крщеніе і еу^aліе х^{во}. и просвѣтиша^с свѣтомъ б҃горазѣма даже до нинѣшнѣаго дне²⁹.

В його основі лежить оповідь, яка читається в більшості візантійських хронік, написаних у середині X ст.³⁰ Однак єдине місце, де автор грецького оригіналу *Повісті* виказує свої знайомство з нею, це фрагмент про отримання Борисом хрестильного імені Михаїл³¹. На жаль, оповідь представлена настільки в ідентичному вигляді у цих історичних творах (*Продовжувач* Феофана, редакції А *Хроніки* Симеона Логофета, Псевдо-Симеона та їх пізніших компіляторів, зокрема Іоанна Скілиці³²), що визначити безпосереднє джерело анонімного автора тут не видається можливим.

Інакше виглядають сконструйовані ним історії хрещення князів угрів та подальшої поразки візантійської церкви:

Сїж же вьса жзыкы видѣвшє пєшны, глємїи оугре. иже сами наричатъ са магери. яко въ единой вѣша съ грьки. и просвѣщеніе разѣма видѣвшє въ ни^с паче себе, бѣхж же сїи и еще въ нечстїи. якоже прѣж^е бл҃гари и р҃си. абїе мановенїемъ бж҃їемъ вьз^aвигошж^с два кназа пивнскааго жзыка, тако и съ вьсеж силож своеж. сьнидоша тєе даже и до самого Кw^aстантіна гра^a. съ вьсѣсѣь сьмиренїемъ и любовїж. ищѣще и сїи стое крщеніе прїйти. и просашє слова бж҃єствнааго разѣма. ємоу же и спo^aбїшж^с прїємше стое крщеніе і еу^aліе х^{во}. и вьзвратиша^с въ

Ukrainian Studies, XII–XIII (1988/1989), 27; Иванов С.А. *Византийское миссионерство*, 211–212; Филипчук О. *Studia Byzantino-Rossica*. Чернівці, 2013, 396.

29 Ангел Николов. *Между Рим и Константинопол*, 214.

30 Продолжение хроники Георгия Амартола по Ватиканскому списку. Истрин В.М. *Книги временныя и образныя Георгия Мниха. Хроника Георгия Амартола в древнем древнерусском переводе. Текст, исследование, словарь*. Пг., 1920. Т. 2, 8.19–27; *Chronographiae quae Theophanis Continuati nomine fertur Libri I–IV*, ed. Jeffrey Michael Featherstone, Juan Signes-Codoñer [*Corpus fontium historiae Byzantinae*, 53] (Boston, Berlin, 2015), 232; *Genesius, Regum libri*, ed. Annie Lesmüller-Wiener, Hans Thurn (Berlin, 1973), 69.42–52; *Symeonis Magistri et Logothetae Chronicon*, ed. Staffan Wahlgren (Berlin, New York, 2006), 243.215–223; Ps.-Symeon, *Chronica*, ed. Bekker (Bonn, 1838), 664.13–666.7.

31 О.О. Шахматов уважав, що автор *Повісті* тут скористався «слов'янським джерелом», оскільки у *Продовжувача* Амартола читається лише одне ім'я болгарського царя — Михаїл (Шахматов А.А. *Сказание о предложении книг на славянский язык*, 186). Усупереч цьому, в інших візантійських хроніках, як-от *Продовжувача* Феофана, бачимо у цьому описі хрещення болгарського правителя слова, дуже близькі до *Повісті*: καὶ Μιχαὴλ κατονομάζεται κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως (*Chronographiae quae Theophanis Continuati nomine fertur Libri I–IV*, 232.24–25).

32 Ioannis Scylitzae, *Synopsis Historiarum*, ed. Hans Thurn, 91.68: Μιχαὴλ κατονομάσθεις κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως τῶν Ρωμαίων.

своа. Еше не добръ дѡспѣвшѣ грѣчьстїи архїереие винити въ земля ихъ и наказати ихъ словесы книжными. Абїе єдинъ князь ѿ онѣхъ ємоу има Стефанъ. прѣстави са въ бл҃гочствїи вѣрѣ х҃вѣ. Мнѡгаа добраа бѣоугоднаа дѣла сѣврѣшивъ. и ѿиде съ мирѡмъ въ нб҃сноє цр҃во. И азыкѡмъ же мнѡгымъ наставше ѿ вѣстока и сѣвера. и оуга. и оуже мнѡги мльвы. и сѣмѣшеїа и паг҃бы. ѿтоли наставшемъ на грѣчьскѡе цр҃во. не възыкашѣ вѣскорѣ по҃твѣрдити ꙗзыка сего певнскааго на вѣрѣ. Понеже по ꙗзыкѣ своему книгѣ не имѣхѣ. Се же видѣвшѣ латини изнеможенїе грѣчьскѡе оудобно певны. гл҃емыа оугры. прочаѣ ꙗзыкы ближнаѣ симъ и оуны. и пипиды. ѿ Рима изше҃ше своими книгами. и писанми вбратишѣ на своѣ злочствїа вѣрѣ³³.

Навернення на християнство двох угорських князів, за анонімним автором, ідентичне до іншої розповіді, відомої з *Огляду історії* Іоанна Скілиці:

Турки не припиняли свої напади і спустошення землі ромеїв до того часу, поки їх князь Вулосуд (Булчу) вдав, що нібито полюбив християнську віру, прибув до міста Константи́на. Його хрестили, до того ж Константин став його хресним батьком, він був удостоєний титулу патрікія й отримав великі багатства. Потім він вирушив назад. Через деякий час Гїлас (Гьюла), інший князь турків, з'явився до столиці, де він хрестився і також був удостоєний таких же благодіянь і поче́стей. Він узяв із собою й одного монаха на ім'я Єрофей, знаменитого своїм благочестям. Феофілакт настановив його єпископом Туркії. Опинившись там, він багатьох навернув на християнство, позбавив їх варварського невігластва. Щодо Гїласа (Гьюли), то він перебував у вірі й сам ніколи не чинив набігів проти ромеїв, не залишав без захисту полонених християн — викупляв їх, турбувався про них і відпускав на волю. Що стосується Вулосуда (Булчу), то він злегковажив настановою від Бога, часто разом зі своїм плем'ям виступав проти ромеїв. Він спробував зробити подібне проти франків, але був схоплений і вбитий їхнім імператором Оттоном.

Ὁὐ διέλιπον δὲ καὶ οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν Ῥωμαίων ποιούμενοι καὶ ταύτην δηοῦντες, μέχρις οὗ Βουλοσουδῆς ὁ τούτων ἀρχηγὸς τὴν τῶν Χριστιανῶν πίστιν ἀσπάξασθαι ὑποκριθεὶς κατελιήφει τὴν Κωνσταντίνου. καὶ βαπτισθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀναδέχεται Κωνσταντίνου, τῆ τῶν πατρικίων ἀξία τιμηθεὶς καὶ πλείστων χρημάτων ὑπάρξας κύριος, εἴτ' αὐθις οἰκαδε ὑποστρέψας. μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ Γυλάς, ἄρχων ὢν καὶ αὐτὸς τῶν Τοῦρκων, εἴσεισιν εἰς τὴν βασιλῖδα καὶ βαπτίζεται, τῶν ἴσων ἀξιωθεὶς καὶ αὐτὸς εὐεργεσιῶν καὶ τιμῶν. ἀνελάβετο δὲ μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τινα μοναχὸν Ἱεροθέον τοῦνομα, δόξαν εὐλαβείας ἔχοντα, ἐπίσκοπον Τουρκίας παρὰ τοῦ Θεοφυλάκτου χειροτονηθέντα, ὃς ἐκεῖσε γενόμενος πολλοὺς ἀπὸ τῆς βαρβαρικῆς πλάνης εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἐπανήγαγεν, ἀλλ' ὁ μὲν Γυλάς ἐνέμεινε τῇ πίστει, μὴτ' αὐτὸς ἔφοδόν ποτε κατὰ Ῥωμαίων πεποικῶς, μήτε τοὺς ἀλίσκομένους Χριστιανοὺς ἀτημελήτους ἔων, ἀλλ' ἐξωνούμενος καὶ ἐπιμελείας ἀξιῶν καὶ ἐλευθερῶν. Βουλοσοδῆς δὲ τὰς πρὸς θεὸν συνθήκας ἠθετηκῶς πολλάκις σὺν παντὶ τῷ ἔθνει κατὰ Ῥωμαίων ἐξήλασε. τὸ αὐτὸ δὲ

33 Ангел Николов. *Между Рим и Константинопол*, 215.

τοῦτο καὶ κατὰ Φράγγων ποιῆσαι διανοηθεῖς καὶ ἀλοὺς ἀνεσκολοπίσθη ὑπὸ Ὁτου τοῦ βασιλέως αὐτῶν³⁴.

У 1140–1150-х рр. Іоанн Зонара, компілюючи текст Скілиці, навів у своєму творі цю ж розповідь, але вже у значно скороченій формі, без подробиць³⁵. Зіставлення цих текстів про хрещення двох князів угрів (Булчу та Гьюли) показує очевидну схожість між ними, акцентовану в першу чергу фіксацією їх навернення у Константинополі близько 948 р.³⁶ Як бачимо, анонімний автор передає ідентичний опису Скілиці образ одного із князів, водночас долю іншого, не подібно до Скілиці, він оминає. У *Повісті* цей князь, названий Скілицею Гіласом (Гьюлою), має однак ім'я Стефан. Як свого часу припускав Дюла Моравчик, ім'я Стефан дуже ймовірно могло бути тим хрестильним іменем, отриманим Гьюлою у Константинополі³⁷. У такому разі постає питання, звідки саме анонімний автор його запозичив, якщо у наративі Скілиці хрестильне ім'я відсутнє. Згідно з Д. Моравчиком, як автор грецького оригіналу *Повісті*, так і Скілиця, користувалися тут інформацією, почерпнутою з якогось візантійського твору, написаного у X ст.³⁸ Якщо робота Скілиці з цим втраченим нині джерелом заперечень не викликає, то у випадку *Повісті* подібна можливість є дуже мало ймовірною.

Поява імені Стефана у *Повісті* може мати й інше пояснення. Так, за правдоподібним припущенням Г.М. Прохорова, тут автору *Повісті* йшлося про угорського короля Іштвана Святого³⁹. У зв'язку з цим, можна припускати, що імена Булчу та Гіласа, знайдені ним у своєму джерелі, мало годилися для загальної ідеї *Повісті*, тому заміна їх на Стефана знаходить тут добре пояснення. Схоже, анонімний автор волів персоналізувати успіхи та невдачі візантійської церкви, зводячи перші до хрещення Бориса-Михаїла і Володимира,

34 Ioannis Scylitzae, *Synopsis Historiarum*, ed. Hans Thurn, 239, 59–76.

35 Ioannis Zonarae, *Epitome historiarum*, ed. L. Dindorf (Leipzig, 1868), IV, 68.4–20: Τῶν Τουρκῶν δὲ (τοὺς δ' Οὐγγρούς οὕτω καλεῖσθαι καὶ πρόφην εἰρήκαμεν) τὰ Ρωμαίων ληϊζομένων ἐπὶ τινα καιρὸν ἡρεμῆσαι τὸ ἔθνος συμβέβηκεν. ὁ γὰρ τούτων ἀρχηγῶν Βολοσουδῆς κεκλημένος καὶ ἕτερος δ' αὐθὶς Γυλάς, καὶ αὐτὸς μέρους ἀρχῶν, προσηλθέτην τῷ βασιλεῖ καὶ ἕκαστος αὐτῶν τοῦ θεοῦ τῆς παλιγγενεσίας ἠξιώθη λουτροῦ καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς ἐμνήθη μυστήριον, καὶ πατριόκιος ἐτιμήθη ἕκαστος, καὶ κατηντλήθησαν χρήμασι καὶ οὕτως ἐπανήλθον εἰς τὰ ἦθη τὰ ἑαυτῶν, λαβόντες καὶ ἀρχιερεῖα, δι' οὗ πολλοὶ πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ θεοῦ μετηνέχθησαν. ἀλλ' ὁ μὲν Γυλάς καὶ τῇ πίστει ἐνέμεινε καὶ τὴν εἰρήνην ἐτήρησεν. ὁ δὲ λοιπὸς τὰς πρὸς θεὸν συνθήκας ἠθετηκῶς αὐθὶς κατὰ Ρωμαίων ὠπλίετο, τοῦτο δὲ κατὰ Φράγγων ποιῆσαι ἐπιχειρήσας ἔαλω καὶ ἀνεσταύρωτο.

36 Візит архонта угрів Булчу згаданий також у трактаті *Про управління імперією*, але без згадки про його хрещення (Constantine Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, ed. Gyula Moravcsik, R. Jenkins (Washington, 1967), vol. 1, 178.64 (40). Про хрещення двох угорських князів у Константинополі див.: Gyula Moravcsik, "The Role of the Byzantine Church in Medieval Hungary," *American Slavic and East European Review* 6, No 3/4 (Dec., 1947), 139–151; Gy. Györfly, "La christianisation de la Hongrie," *Harvard Ukrainian Studies, XII–XIII* (1988/1989), 66–67; Иванов С.А. *Византийское миссионерство*, 190–194, джерела наративу Скілиці розглянуто нами в іншій роботі, див.: Филипчук О. *Studia Byzantino-Rossica*, 397–405.

37 Gyula Moravcsik, "The Role of the Byzantine Church in Medieval Hungary," 139.

38 Ibid.

39 *Энциклопедия русского игумена XIV–XV вв.*, 342.

а другі — до Стефана (Іштвана Святого). Ця контамінація імен цілком відображає полемічну ідею *Повісті*, в якій не знайшлося місця для місії Єрофея: подальша невдача візантійської церкви повністю нівелювала її роль⁴⁰.

Також зайвими для анонімного автора виявилися й інші подробиці, які подає Скілиця. У контексті угорської поразки візантійської церкви вони не представляли жодного інтересу. Це добре сигналізує наступне: велика дистанція, яка відділяла створення грецького оригіналу *Повісті* від провалу візантійської місії серед угрів. Враховуючи, що уся перша частина моделі опису хрещення двох правителів угрів *Повісті* знаходить відповідність у Скілиці, це робить зайвим припускати використання спільного джерела.

Як добре відомо, Іоанн Скілиця писав свій *Огляд історії* за правління імператора Алексія Комніна. Точний час встановити складно, але виходячи з того, що вже у 1118 р. його твір мав у своєму розпорядженні єпископ Деволю Михайл, завершення роботи над *Оглядом історії* слід датувати не пізніше кінця XI — початку XII ст.⁴¹ У світлі цього, запозичення з *Огляду історії*, властиві для грецького оригіналу *Повісті*, могли мати місце, починаючи щонайменше з кінця XI ст. Останнє добре узгоджується із пропонуваним раніше В.Г. Васильєвським часом створення грецького оригіналу *Повісті*. Проте, подальша популярність роботи Скілиці упродовж XII–XIII ст. представляє й іншу, більш ймовірну перспективу, а саме: анонімний автор писав набагато пізніше, одне зі свідчень чого знаходимо в його опису хрещення русів.

Хрещення князя Володимира Святого

Розповідь про хрещення Володимира, уміщена одразу ж після пасажу про навернення Бориса-Михаїла, завершує успіхи візантійської церкви:

По смърти же Михаила црѣѣ Феофилова снѣ. прѣемь црѣво Василіе Македонѣннинь, и въ днѣхъ црѣва его. абіе сѣииде Владимиръ князь роускыи съ вьсеж силож своеж великѣж. даже и до самого цригра^а. съ враж^ао ж и ть на црѣво грѣчьское. Манѣвеніемъ бжѣтемъ и блг^атїж дѣа стго. вьнезапж приложи са ѿ звѣринааго нрава, на смѣреніе бжѣтвное. и бы^а агна х^аво въ мѣсто вьлка. И тако съ пріемь стое крѣщеніе і еу^аліе х^аво, и наре^а емоу има црѣ на стомъ крѣчени Василіе. И потомъ крѣтишж^а вьси рѣдове рѣскааго азыка. и тако оутвѣдиша^а на православной и истинной вѣре х^авѣ. якоже прѣдаша намъ стїи и врѣховнїи ап^али х^ави даже и до днѣшнѣаго днѣ сице прѣбыважд^а.⁴²

40 Istvan Baan, “The Metropolitanate of Tourkia: The Organization of the Byzantine Church in Hungary in the Middle Ages,” *Byzanz und Ostmitteleuropa 950–1453: Beiträge zu einer table-ronde des XIX International Congress of Byzantine Studies, Copenhagen 1996*, ed. Günter Prinzing and Maciej Salamon (Wiesbaden, 1999), 45–53.

41 Catherine Holmes, *Basil II and the governance of Empire (976–1025)* [Oxford studies in Byzantium] (Oxford, 2005), 89. Про перечитування єпископом Михаїлом тесту Скілиці, див. Jadran Ferluga, “John Scylitzes and Michael of Devol,” *Зборник радова Византолошког института*, 10 (1967), 163–170.

42 Ангел Николов. *Между Рим и Константинопол*, 214–215.

У представлених Ангелом Ніколовим редакціях *Повісті* цей пасаж не містить суттєвих різночитань⁴³. Натомість дещо інакший вигляд його перша частина мала у втраченому нині рукопису, що належав О.М. Попову:

По см̄рти Михаила ц̄ра Феофилова с̄на по лѣтехъ мнозѣ^x приимѣ ц̄ръство
Костантинь и Василіс. и въ днєхъ ц̄ръства юю и абикє сниде Владимиръ князь роу-
скыи сѣ всею силою своєю великою дажде и до самого ц̄раграда⁴⁴.

Як зазначалося вище, спостереження В.Г. Васильєвського та О.О. Шахматова ґрунтувалися винятково на публікації цього рукопису О.М. Поповим, де бачимо незвичну з огляду на порядок слідування імператорів, але цілком відповідну ситуацію: хрещення Володимира припадає на правління Константина VIII та Василя II. Звідки О.О. Шахматов був впевнений у тому, що укладач *Повісті* користувався тут руським джерелом. За його словами, «так на основі руського джерела імператори, за яких хрестився Володимир, названі Константин і Василій (а не Василій та Константин)»⁴⁵. О.О. Шахматов звернув увагу, що такий порядок властивий *Уставу* князя Володимира та деяким редакціям його *Життя*. Зокрема, як припускав вчений, саме на основі руського джерела могло з'явитися повідомлення про похід Володимира на Константинополь. Аналогічно, О.О. Шахматов допускав використання укладачем *Повісті* слов'янських джерел також у випадку хрещення болгар та угрів⁴⁶.

Однак як пояснити те, що похід Володимира на Константинополь та його хрещення там невідомі жодним іншим руським оповідям про нього?

43 Винятком є контамінована редакція Владислава Граматика, уміщена у *Рильському збірнику*, де хрещенню Володимира передус розповідь про відправлення єпископа на Русь та «чудеса» візантійської місії 860-х рр.: Въ цертво Василіа Макіедона. подвигошес р̄си сѣ начелникомъ своим бранію окр̄жити цриград. иже и пріидоше сѣ великою силою до цертв̄ющаго града. Ц̄ръ же Василіс посла къ нимъ и къ кнезѣ ихъ, мирное ѹстроєніє иски сѣтворити сѣ ними. Кнезь же пріємъ посланіє ц̄рево. ѹмєгчи сє прѣм̄др̄фишими его словеси. ибо много б̄ше въ таковых Василіс ц̄ръ. многие бѣ и ѿ иудеи приведе к хрїстїанств̄у. И тако прочее прѣста ѿ начинанїа. и приложи сє къ хрїстїанств̄у сѣ всѣмъ с̄зыкѣм р̄шкымъ. И обѣщавше сє кр̄стити сє. просише архіереа. и посла къ нимъ ц̄ръ архіереа. И внигда хотѣш̄ кр̄тити сє. паки ѹныше и обл̄нише сє. и р̄ше к архіерею. Аще не видимъ знаменїє кое любо чюдно ѿ тебе. не хоцємъ бытии хрїстїане. Архіереи же ѿвєща рекъ, Просите еже хочете. Они же р̄ше. Хоцємъ да вѣвр̄жеши въ огонь стоє еугліє иже ѹчитъ х̄ва словеса. Да аще с̄храним сє и нѣвр̄димо б̄детъ ѿ огня, ѹтвр̄дим сє и мы въ хрїстїанство. и елика наѹчиши нас ты архіереи. с̄хранимъ сїа и не б̄демъ прѣст̄пници заповѣди твоєє. И реч архіереи. Елико просити испльнит сє вамъ. И повелѣ и сѣтворише огонь велеи. Потом въздѣвъ р̄цѣ свои на н̄бо и рече. х̄е б̄же прослави име свое. И абіє постав стоє еугліє на огонь. и много вр̄ме прѣб̄бывъ въ немъ. не прикосн̄ сє см̄ огонь ни мала. Сїє видѣвше р̄си, ѹдивише сє чюдеще сє силѣ х̄вѣ. и тако вси кр̄стише сє. (Ангел Ніколов. *Между Рим и Константинопол*, 248). Ця оповідь є буквальною переказом історії, яка читається в *Життєписі імператора Василя*, див.: *Chronographiae quae Theophanis Continuati nomine fertur liber quo Vita Basilii imperatoris amplectitur*, ed. Ihor Ševčenko [*Corpus Fontium Historiae Byzantinae* 42] (Berlin, 2011), 312–317 і звідси запозичена Скілицею: Ioannis Scylitzae, *Synopsis Historiarum*, ed. Hans Thurn, 165.13–166.43.

44 Попов А.М. *Историко-литературный обзор литературных полемических сочинений против латинян (XI–XV вв.)*. М., 1875, 187.

45 Шахматов А.А. *Сказание о предложении книг на славянский язык*, 186.

46 Там же.

Як резонно зауважив В.Г. Васильєвський, настільки пам'ятна подія, як похід та хрещення Володимира у Константинополі, не могла стертися із «народної пам'яті» та забутися вже до часу літописця⁴⁷. Утім про подорож Володимира до Константинополя таки йдеться у ряді текстів, але не давньоруських, як того слідувало б очікувати, а арабських авторів другої половини XII–XIII ст. Зокрема Ібн ал-Атір (1160–1234 рр.) у своєму *Tarīx al-Kamīl* під 375/985–986 рр. повідомляє про особисту участь Володимира разом з його воїнами у битві з Вардою Фокою⁴⁸. Якщо вірити Ібн ал-Атіру, це сталося вже після того, як руський князь прийняв християнство та одружився із сестрою імператорів Василя II та Константина VIII. Враховуючи те, що Ібн ал-Атір додає про смерть Варди Фоки у битві з Володимиром, то очевидно тут арабському автору йшлося про останню битву узурпатора — під Авідосом (13 квітня 989 р.)⁴⁹. У роботі ал-Макіна ібн ал-Аміда читаємо ідентичні подробиці участі Володимира у громадянській війні 986–989 рр.⁵⁰

Немає потреби тут припускати посередництво втрачених візантійських текстів, якими нібито незалежно один від одного могли скористатися як анонімний автор *Повісті*, так й арабські хроністи. Їх повідомлення представляють досить довільну інтерпретацію слів Яг'ї Антіохійського про хрещення русів, до того ж взятих вже із других рук⁵¹. Стосовно ж *Повісті*, то, як недавно справедливо зазначив Ангел Ніколов, в усіх рукописах, які дійшли до нас, читається ім'я імператора Василя I Македонянина, а не Константина та Василя⁵². Оскільки текст *Повісті* за рукописом, який належав О.М. Попову, в цілому ідентичний виокремленим А. Ніколовим спискам «першопочаткової редакції», то поява імен Константина та Василя тут була спробою привести хрещення Володимира до історичної відповідності⁵³. Парадоксальним чином, О.О. Шахматов у цьому контексті мав рацію: інтерполяція імен Константина та Василя у рукопису О.М. Попова справді могла бути зроблена на основі текстів *Уставу* чи *Житія* князя⁵⁴.

47 Васильевский В.Г. *Труды*. Т. 2, 96.

48 William E. Watson, "Ibn al-Athīr's Accounts of the Rūs: A Commentary and Translation," *Canadian/American Slavic Studies* 35 (2001), 436.

49 Точна дата цієї битви наведена Яг'єю Антіохійським, праця котрого виступала одним із джерел пізніших арабських хроністів, див.: Розен В.Р. *Император Василий Болгаробойца: Извлечения из летописи Яхьи Антиохийского*. СПб., 1883, 25.

50 Васильевский В.Г. *Труды*. Т. 2, 89–90.

51 Коновалова И.Г. Восточные источники. *Древняя Русь в свете зарубежных источников*, под ред. Е.А. Мельниковой. М., 2003, 222.

52 Ангел Николов. *Между Рим и Константинопол*, 70.

53 Там же.

54 Тут представляє інтерес одне із житій Володимира (за О.О. Шахматовим, «Житие Владимира особого состава»), де бачимо такий самий порядок імператорів: Шахматов А.А. *История русского летописания*. Т.1: *Повесть временных лет и древнейшие русские летописные своды*. Кн. 2. *Раннее русское летописание XI–XII вв.* СПб., 2003, 330; також див. інше його видання: Милютенко Н.И. *Святой равноапостольный князь Владимир и крещение Руси. Древнейшие письменные источники*. СПб., 2008, 474.

Таким чином, відповідно до *Повісті*, похід Володимира на Константинополь та хрещення князя відбулося за правління Василя I! Але що саме змусило анонімного автора вмістити хрещення Володимира століттям раніше та як він розумів тоді похід Володимира? Слід одразу ж відкинути можливість пояснення цього звичайним недоглядом. Навпаки, згідно з ідеєю *Повісті*, хрещення русів передує наверненню двох угорських князів. Тому його розміщення поміж болгарами та уграми спричинене, по-перше, хронологічними розрахунками анонімного автора грецького оригіналу. Як зазначалося вище, основується на *Огляді історії*, він відносив хрещення двох угорських правителів до пізнішого часу. По-друге, у випадку із хрещенням Володимира він зіткнувся з іншою, цілком очевидною, проблемою: його джерело нічого не говорило про хрещення Володимира. Натомість у цьому джерелі він знайшов дещо інше, а саме: похід русів на Константинополь та їх хрещення після цього. Із цього ж тексту він дізнався, що це хрещення мало місце за імператора Василя I. Цим і можна пояснити його вибір на користь «знаходження» тут хрещення руського князя Володимира. Мотиви цієї конструкції «хрещення після походу» тепер виглядають однозначно: «похід» Володимира є не що інше, як похід русів на Константинополь у 860 р. Цілком припустимо вважати, що цим джерелом, де анонімний автор відшукав особливості «першого» хрещення русів та в результаті пов'язав його з хрещенням русів часу Володимира, міг стати, як і в раніше розглянутих випадках, *Огляд історії* Іоанна Скілиці⁵⁵.

Аналогічним чином діяв автор іншого візантійського твору, спеціально присвяченого хрещенню Русі. Так, у *Сказанні про хрещення Русі (Анонім Бандури)* також має місце контамінація хрещення Володимира з «першим» хрещенням русів часу Василя I. Більше того, автор цього твору, подібно до *Повісті*, свій виклад у цілому базує на запозиченнях із тексту Скілиці⁵⁶. Безпосередній зв'язок між *Повістю* та *Сказанням* видається малоімовірним, проте примітним в обох випадках є відсутність прямих повідомлень про хрещення Володимира, що врешті-решт змушувало обох авторів конструювати його на основі відомих у візантійській історіографії описів «першого» хрещення русів 860-х рр.

Підсумовуючи, повернімося до поставлених на початку роботи питань. Можна не сумніватися, що розповідь про хрещення Володимира читалася у грецькому оригіналі *Повісті*, автор якого, слідуючи візантійській історіографії, відшукав це навернення русів у контексті іншої історії — походу та «першого» хрещення русів у час Василя I. Це перенесення хрещення Володимира на століття раніше добре показує не лише відстань, яка відділяла

55 Ioannis Scylitzae, *Synopsis Historiarum*, ed. Hans Thurn, 165–166.

56 Wilhelm Regal, *Analecta byzantino-russica*. СПб., 1891, 47.14.

написання грецького оригіналу *Повісті* від описуваних подій, але й різне сприйняття цього тексту. Упродовж поширення слов'янського перекладу *Повісті* в Болгарії ця помилка залишалася незауваженою, але як тільки текст, не раніше кінця XIV ст., потрапив на землі колишньої Русі, один із переписувачів одразу ж спробував її виправити. На відміну від анонімного автора грецького оригіналу, у його розпорядженні були давньоруські тексти, які дозволяли узгодити хрещення Володимира в *Повісті* із відповідною хронологією. Натомість, як впливає із контамінації хрещень русів, анонімний автор не міг знайти жодних повідомлень про хрещення Володимира. Усупереч історіографічній традиції, нічого не говорить на користь раннього датування грецького оригіналу *Повісті*. Складені на основі Скілиці «історичні» розповіді про хрещення болгар, русів та угрів видають своє пізнє походження, яке можна обережно датувати не раніше, ніж кінцем XI ст.

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича